

ŞEHİR PLANLAMA "MİMARLIK MÜHENDİSLİK ÜZERİNE SÜRÜLEN BİR KREMA DEĞİLDİR" (YA DA ŞEHİR PLANCILARI ODASI ÜZERİNE) YAZISINI 25 YIL SONRA YENİDEN OKURKEN

25. YIL

İlhan TEKELİ

İlhan Tekeli, 1960 yılında İTÜ İnşaat Mühendisliği Bölümü'nden mezun oldu. 1964'te ODTÜ Şehir ve Bölge Planlama Bölümü ve 1966'da University of Pennsylvania, Regional Science'den yüksek lisans derecesi; 1968'de İTÜ Mimarlık Fakültesi'nde doktora, 1973'te ODTÜ Şehir ve Bölge Planlama Bölümü'nde doçentlik ve 1979'da aynı bölümden profesörlük derecesi aldı. Halen ODTÜ, Şehir ve Bölge Planlama Bölümü'nde öğretim üyesidir.

Şehir Plancıları Odası'nın kuruluşunun 25'inci yılında mesleğimizin üzerinde yeniden düşündüğümüz bu günlerde 25 yıl önce yazdığım bu yazı yeniden gündeme geldi. Oda şimdiye kadar yayınlanmamış bu yazıyı belki bir kaç noktada kısaltma yaparak ya da yapmadan ilk kez yayınlıyor.

Bu yazının şimdiye kadar yayınlanmamış olması, hazırlanma amacından kaynaklanıyor. Bu yazı Şehir Plancıları Odası'nın kurulması için TMMOB genel kurulunda yapılacak savunmaya esas olmak için hazırlanmıştır. O nedenle de Şehir Plancıları Odası'nın kuruluşuna karşı çıkanlara yanıt vermeğe çalışan bir metindir. Bu yanıtı vermeğe çalışırken polemikçi bir söylem oluşturmaktan çok bilime dayanan bir söylem kurulmaya çalışılıyor.

Bir meslek kuruluşunun mücadelesinin söylemini kurmaya çalışan bu metin 25 yıl sonra yeni bir anlam kazanıyor. Şehir Plancıları Odası kurulmuş ve topluma kendini belli ölçülerde kabul ettirmiş bulunuyor. Kuşkusuz bu metnin kuruluşun tarihî bakımından belli bir önemi var. Ama sanıyorum ki bu metnin yayınlanması sadece

nostaljik nedenlere dayanmıyor. İki bakımdan güncel anlamı vardır. Bunlardan birincisi bu yazının Şehir Plancıları Odasını savunurken, şehir planlama pratiğinin Türkiye'de ne yönde gelişmesi gerektiği konusunda da bazı ölçütler getirmesidir. Bunlar Türkiye'de son 25 yıldaki şehir planlama pratiğinin değerlendirilmesinde kullanılabilir. İkincisi belki de daha sıcak bir konudur, 25 yıl önce oda kurulurken, esas savunma mimarlar odasına karşı şehir planlama alanının mimarlık alanından farklı olduğu gösterilerek yapılmıştır. Oda kurulmuştur, 25 yıl geçmiştir, hâlâ iki oda arasında işbölümünün nasıl yapılacağı konusunda bir uzlaşma gerçekleşmemiştir. Bu nedenle de bu yazı belli bir güncelliğe sahiptir.

25 yıl sonra, yazdığım bu yazıyı okuduğumda iki konu dikkatimi çekti. Bunlardan birincisi genel olarak dilin çok eskimiş olmasıdır. İkincisi ise planlama alanında Türkçe kelimelerin bulunmaması ya da yerleşmemiş olmasıdır. Örneğin o günlerde tasarım kelimesi ya yokmuş ya da yerleşmemiş, "design" kelimesini kullanmak zorunda kalmışım.

Şehir planlamasının mimarlıktan ayrı bir alan olarak savunulmasında modernist bir çizgi, önceden kestirici sosyal bilimlere bir inanç, kendi iç bütünlüğü ve büyüme kuralları olan bir birim olarak görüş ve çok yönlü akılcı planlamanın üstünlüğüne inanç görülmektedir.

Şehir planlamanın savunulmasında, ayrı bir disiplin olarak örgütlenmesinin gerekliliğinin gösterilmesinde, değişik yollara başvurulmuştur. Bunlar üç grupta toplanabilir. Bunlardan birincisi, mimarların hakimiyetinde gelişmiş olan planlama pratiğinin yetersizliğidir. Yazı bunu gösterebilmek için söylemini önce şehir planlama ile İmar planlama kavramlarını yeniden tanımlayarak kurmaktadır. İmar planlamayı mimarlık hünerleriyle varolan başarısızlıkla özdeşleştirmekte, buna karşılık şehir planlamayı bir çözüm olarak ortaya koymakta ve bu planın yapılmasının sadece mimarlık hünerleriyle gerçekleştirilemeyeceği üzerinde durulmaktadır.

Şehir plancılarının varlık nedeninin temellendirilmesinde başvurulan ikinci gerekçe, plancılara yüklenen bir misyon anlayışı olmuştur. Kamu yararını koruyan, arsa spekülasyonuna karşı çıkan bir plancı tipi önerilmektedir. Bir kent plancısının böyle bir işlev yüklenmesinin savunulması ise siyasal ve ahlaksal nedenlere değil, kentsel ekoloji bilgisine dayandırılmaktadır. Mimarlardan farklı olarak kent formunun oluşmasına ilişkin kuramsal bilgiye sahip olan şehir plancısının arsa rantlarını toplumsal çıkar açısından doğru olan yere çökelteceğine inanılmaktadır.

Üçüncü gerekçeyi ise bir toplumun değişmesine paralel olarak mesleklerin örgütlenmesindeki gelişmenin sosyolojik yasaları oluşturmaktadır. Mimarlar Odası'ndan Şehir Plancıları Odası'nın ayrılmasının sosyal gelişmenin paralelinde doğal olarak ortaya çıkan uzmanlaşmanın bir örneği olarak sunulmaktadır. Şehir Plancıları Odasının kurulmasının engellenmesi böyle doğal bir gelişmenin engellenmesi olarak ortaya konulmaktadır.

Geliştirilen söylem bakımından en kritik olan husus, mimarlık eğitiminin kent planlamasının gerektirdiği hünerleri veremeyeceğinin, kent planlaması faaliyetinin çok disiplinli olarak örgütlenmesinde bir ayrıcalığının olmaya-çağının gösterilmesidir. Dördüncü grubu oluşturan bu gerekçeler bir kaç ögeden oluşmaktadır. Bunun için öncelikle kent planlamasının çok disiplinli, çok yönlü bir faaliyet olmasının gerekçeleri kurulmaktadır. Bu çok yönlü faaliyet içinde sentez, planlama ve tasarım kavramları farklılaştırılmaktadır. Sentezin önemi ön plana çıkarılmakta, bu yolla planlamanın değil sosyal bilimlerin önemi vurgulanmaktadır. Bu alanda mimarların iddialarını sınırlamak için sosyal bilim ve coğrafya alanında bu yıllarda yaşanan kantitatif devrimin önemi üzerinde durulmaktadır.

Ayrıca, mimarlık tasarımı ile kentsel tasarımın farklılıkları üzerine geliştirilen saptamalara dayanılarak iki alanın farklı tasarım hünerleri gerektirdiği belirtilmektedir.

Böyle bir söylemin geliştirilmesi odanın kurulmasında oynanan dil oyununun kazanılması için yeterli olmuştur. Ama Türkiye'deki planlama pratiğini etkilemesi açısından aynı iyimser yorumu yapmak zordur. Zaten böyle bir sonucunu sadece meslek çevrelerini etkilemeye dönük bir söylemden ummak yersizdir.

İlhan Tekeli'ningiriş yazısında da belirttiği gibi 25 yıl önce (nisan 1969) kaleme alınan bu yazının güncelliği sürmektedir.

Yayın Kurulu, Şehir Plancıları Odasının Kurumsallaşmasının 25. yılı gündemli özel bir sayıyı yayına hazırlarken bu yazıyı dosya bölümünde yayınlamayı uygun görmüştür.

ŞEHİR PLANLAMA

"MİMARLIK MÜHENDİSLİK ÜZERİNE SÜRÜLEN BİR KREMA DEĞİLDİR"

(ya da Şehir Plancıları Odası üzerine)

yazısını n 25 yıl sonra yeniden okurken

Ülkemizde şehir planlamasına sosyal bilim içeriğinin katılması ve şehir planlamasını, mimarlık hünerleri içinde kalmaya zorlayan İmar Planı anlayışının değiştirilmesi için 1956'lardan beri çaba harcanıyor. Türkiye'de şehir plancılarının belirli bir sayıyı aşmış olması bu çabayı fikri seviyeden kurumsal düzeye getirmiş ve çatışma Şehir Plancıları Odası'nın kurulmasında kristalleşmiştir.

Bu yazıda bu çatışma nedeniyle mimarlık hünerlerinin şehir planlamasındaki rolü hakkında ileri sürülen öneriler, şehir planlamasının evrimi ve tanımlanmasına göre test edilmektedir.

Şehir planlamanın, sentez, design ve planlama kavramlarının farklarından yararlanarak yapılan tanımı içinde, sentez ve planlama için mimarlık hünerlerinin yeterli olmadığı belirtilmekte, ayrıca şehrsel design ve mimarlık design arasındaki farklılıklar gösterilerek, Mimarlık hünerlerine sahip bir kimsenin şehir planlama eğitiminde diğer üniversite mezunlarına göre bir üstünlük taşımadığı anlatılmaktadır.

I) ŞEHİR PLANLAMASINDA UYGULANACAK YÖNTEMLERLE İLGİLİ FİKİR AYRILIKLARI (MİMAR-ŞEHİR PLANCISI) ÇATIŞMASI

Ülkemizde şehirleşme hızla artarken, şehirlerimizin büyüklükleri metropol eşiklerini aşarken, ve bu olguların çözümlenmeyen sorunlarının yarattığı tampon müesseseler (gecekonduklar vb.) devam ederken, şehir planlamasını "İmar Planı" yapmak kabul eden ve bu konudaki tekellerini sürdürmek isteyen bir grup mimar ile şehir planlamaya sosyal bilimler içeriğini, yeni planlama tekniklerini getirmeye çalışan bir grup şehir plancısının çatışmaları 1956'lardan beri, değişik görünümle kazanarak devam ediyor.

Ülkemizde şehir planlama eğitiminin halen yalnız ODTÜ'de yapılmakta oluşu dolayısıyla, okul bağlılıklarına dayanan bir çatışma olarak gösterilmek istenmesine rağmen, esas çatışma bir formasyon çatışması olarak ortaya çıkmaktadır.

Bu çatışmada edindikleri imtiyazları, Odalar Birliği Kanununu dar çerçeveler içinde yorumlayarak, korumak isteyenler, şehir planlama

hünerlerinin ancak mimar ve mühendis formasyonu üzerine edinebileceği görüşünü savunmuşlardır.¹ Bu tip bir savunma, mevcut bir müesseseyi yapıdan imtiyazlarını korumak için yararlanmayı hedef almakla beraber, formasyonlar arasındaki çatışmanın özünü de belirtmektedir. TMM Odalar Birliğini dar anlamda mimar ve mühendislere üstünlük izafe etmeğe çalışan bir Lonca, gedik anlayışı içinde ele alan, ülkenin yararı ne olursa olsun kanun maddelerini günün ve bilimin şartları içinde değil de dar hukuk kâğıtları içinde yorumlayan görüşlerin, tutucu özelliklerine işaret ettikten sonra konunun özüne geçelim.

Türkiye'de şehir planlamasında mimarının yeri hakkında söylenen sözler ve tartışmalar yeni değildir. Prof. Fehmi Yavuz² 1950'lerin Schuster raporunu oldukça erken tarihlerde Türkçeye çevirdi. Bu raporda mimarının diğer disiplinler üzerinde bir üstünlüğü olmadığı açık olarak ifade ediliyordu.

Mimarlar Odası da Bildiri 1960³da bu hususu aşağıdaki alıntılardan görüleceği üzere açıkca kabul etmektedir.

"Bu yönden memleketimizin tanıdığı, şehir planları ve bilhassa imar faaliyeti içinde belki sadece Ankara'nın ele alınışı hariç şehircilik ismine hak kazanan çalışmalar azdır. Diğerleri gayesiz, bilgisiz, gerçekleşme imkanı olmayan, zevksiz ve özellikle son imar isimli tatbikatta olduğu gibi çok pahalı bir süsleme çabasından ileri geçmemiştir." 4

"Halihazırda Türkiye'de doğrudan doğruya bu sahada öğretim yapan bir müessese yoktur. Sadece mimarlık okullarında şehircilik kürsüleri ve Siyasal Bilgiler Fakültesinde de bir İskan ve Şehircilik Enstitüsü vardır. Bu enstitü ve kürsüler şehirci yetiştirmekle değil, bu sahada muayyen bir bilgi vermekle görevlidir. Bu bakımdan öğretimleri bağlı oldukları okulun gayelerine göre ayarlanmakta, mecburen tek taraflı kalmaktadır. Ancak, şehircilikte mimarların oynadığı rolün önemi ve bu sahada Türkiye'de yüklendikleri sorumluluğun ağırlığı göz önünde tutulmalıdır. Bu bakımdan mimarlık okullarındaki şehircilik eğitiminin oldukça ileri, ciddi ve geniş olması gerekirdi. Maalesef durumun böyle olmadığını görüyoruz.

Mamafih mimarlık formasyonu veren müesseselerde şehircilik alanında köklü bir devrim yapılsa bile, bunun yeterli olacağını sanamak gerekir. Bir kere şehircilik ve plancılığın mimarların inhisarında kalması muhakkak tehlikeler gösterir. Pek çok cephesi olan bu meselelerde birçok bilgi kolundan gelme plancıya ihtiyaç olacaktır. Mimarlık, coğrafya veya sosyoloji hukuk veya iktisat veya mühendislik kollarından gelen, şehircilik ve plancılık ihtisası yapmış eleman ekipleri bu sorunlarda yardımcı olacaktır.

Bu bakımlardan bu sahada ilerleme ve ihtisas sağlayabilecek bir okula kuvvetle ihtiyaç

Ülkemizde şehir planlama eğitiminin halen yalnız ODTÜ'de yapılmakta oluşu dolayısıyla, okul bağlılıklarına dayanan bir çatışma olarak gösterilmek istenmesine rağmen, esas çatışma bir formasyon çatışması olarak ortaya çıkmaktadır.

25. YIL

*Mimarlık
hünerlerine
sahip bir
kimsenin şehir
planlama
eğitimi diğer
üniversite
mezunlarına
göre bir üstünlük
taşımadığı
anlatılmaktadır.*

vardır."

Birleşmiş milletler uzmanı Ch.Abrahms 1954'te Türk hükümetine sunduğu raporda bu ihtiyaca öyle işaret etmişti. "Üzüntü vericidir ki bu doğru tavsiyeden hareket edilerek kurulan ODTÜ* geçmiş iktidarın yanlış tutumuyla gayesinden bu kadar uzaklaşmış olsun."5

"Kurulacak ihtisas okulunun her koldan gelecek talebeyle hitabeder bir tedrisatı olmalıdır."6

Şehir Plancıları Odasının kurulması hakkında Mimarlar Odası'nın 1967 yılındaki görüşü ise şöyle idi:7

"Hızlı şehirleşmenin yarattığı gecekondu sorunu, çözümü bulunamaz hale gelirken, bir yanda da şehir planlama işleri, araştırma ve esasa bağlanmayan isabetsiz kararlarla çıkmaz sokulmaktadır. Türkiye'nin geleceği yönünden, bu derece önemli ve kamuyu çok yakından ilgilendiren konunun Şehir Plancıları Odası'nca ele alınmasında ve Odalar Birliği bünyesi içinde görev ve sorumluluğun kendilerine tesliminde büyük fayda vardır. Odalar Birliği kanununun bir amacı da Türkiye'de ihtisaslaşmanın gelişmesi ve yaygınlaşmasıdır."

"Mimarlar Odası'nın 3000'e yaklaşan üyeleri arasında şehir plancılarının meseleyi bütün ağırlığı ile ortaya koymaları çok güç olduğu gibi, ortaya çıkacak görüşün özel olarak o konu ile ilgili meslek odasının savunulması daha etkili olacaktır".

Şehir plancılarının belirli bir sayıya ulaşarak, Şehir Plancıları Odası'nın kurulma olanakları belirlediği, mimarî proje bürolarının yan geliri olan imar planı yapma faaliyetlerinin etkileneyeceği şüphelerinin abartıldığı 1969 da ise Mimarlar Odasının görüşü şöyle değişti.

"Bir şehir planlaması işleminin gerçekleştirilmesi, bir ekibin bir arada çalışması ile mümkündür. Bu ekiple çalışanların hepsi şehirci adını alırlar ise de; görev, ihtisas ve iştiğal konuları ayrıdır Bir Şehircini görev, ihtisas iştiğal konusu bir coğrafyacı şehircininkinden farklıdır. Mimar şehirci dışında kalanlar, gerekli ihtisas ve iştiğal konuları ile ilgili verileri toplamak, bunların genel sentezini yapmakla görevli ve sorumludurlar. İşte bu genel sentezi, fizikî sentez ve planlama haline getirmek mimarlık formasyonuna, (bina programlaması fonksiyon ayrımları, bina büyüklüğü, vb gibi) sahip olmakla yani mimar şehirci olmakla mümkündür.

Mimari okullarının verdiği eğitime göre de her düz mimar şehircilik yeteneğine sahip olarak mezun olmaktadır. (Tabii bu konu ile iştiğal ederek ihtisasını daha da geliştirmek ve tecrübe kazanmak bu yeteneği arttırmaktadır.)

İşte bu gerçek esas alınarak, denebilirki:

* Şehir planlama eğitimi ODTÜ de bu bildirinin yazıldığı sırada başlamış bulunuyordu. Şehir planlama eğitimi 1961 yılında başlamıştır. İfade, şehir ve bölge planlamaya üniversite içinde verilen görece önem açısından bugün de doğruluğunu korumaktadır.

ekonomist, tarihçi, coğrafyacı, inşaat mühendisi, (vb) şehirciler ile mimar şehircilerin ihtisas ve iştiğal konuları arasında fark var, ve fakat düz mimar ile şehirci mimarın ihtisası arasında fark yoktur. Düz mimar bütün dünyada olduğu gibi her zaman iştiğal konusunu şehirciliğe yönltebilir."(8)

Mimarlar Odası'nın görüşleri arasındaki iç çelişkiler bir yana bırakılsa bile, ilerdeki bölümlerde çok açık hale geleceği gibi Mimarlar Odası'nın 1960 yılındaki görüşü çağdaş görüşlere yaklaşırken, 1969' daki görüşü 19. yüzyılın sonuna dönmektir.

Mimarlar Odası'nın şehircilik formasyonu için gerekli bilgileri kompartmanlara ayrılmış ve sentezini de bunların bir aritmetik toplamı olarak düşünen görüşü, belki de geometrik (n boyutlu) bir sentezin istendiği bu konuda mimarî yeteneklerin kifayetsiz olmadığını bir kanıttır.

Türkiye'de 1956'larda şehircilik konularına sosyal boyutları getiren çalışmalarla, bugün belirli bir sayıya ulaşan şehir plancılarının bu boyutları mütesseseleştirmeye yönelmiş çabalarının doğurduğu çatışmalar arasında menfaat içeriği bakımından önemli farklar vardır, dolayısıyla çatışmalar daha sertleşmektedir. Mimarlar Odası'nın görüş değiştirmesi bu açıdan da yorumlanabilir.

Şimdi son günlerde Mimarlar Odası görüşü altında ileri sürülen hipotezleri açık seçik halde sıralayarak bunların çağdaş şehircilik bilimi ve Türkiye'nin şehircilik sorunları açısından ne kadar geçerli olabileceğini inceleyelim.

H.1) Şehir planlaması fizikî bir plandır, veya şehir planlaması sonucunda yalnızca bir "imar plânına" ulaşır ve bu yeterlidir.

H.2) Her mimar, şehir planlama yeteneğine sahiptir.

H.3) Şehir planlama sentezini ancak mimar yapabilir.

H.4) Dört senelik mimarlık eğitimi her ölçekteki design konuları için yeterlidir.

H.5) Bir sosyal bilim dalında üniversiteden mezun olmuş kişi 2 sene şehir plânlama eğitimi görse bile fizikî plan yapamaz, çünkü mimar olamaz.

H.6) Bir kişi beş sene şehir planlama eğitimi yapsa bile bir mimar serbest çalıştığında biraz imar plânı yaparak daha iyi şehir plâncısı olur.

H.7) Türkiye'de şehircilik, mimarlık ve mühendislik formasyonu üzerine öğrenildiğinde ancak bir mana ifade eder.

H.8) Şehir planlama çalışması bir ekip çalışması olsa bile ekip şefi mutlaka fizikî plâncı (mimar) olmalıdır.

H.9) Design' da ölçüklere göre ihtisaslaşma önemli değildir. Design tek tip bir hüneri gerektirir. Mimar da esas olarak bu design hünerini

*Şehir
planlamanın
sosyal
içeriğinin
boşaltılarak,
İmar planı
kapsamı
içinde
tutulması,*

elde etmiştir. (san'at vb yorumlar)

H.10) Planlama ve design kavramları arasında fark yoktur.

Bu hipotezler bir tek kişinin veya belirli bir raporun topyekûn olarak benimsediği görüşler değildir. Belirli bir görüş açısını temsil eden kişilerin en uç görüşlerini toplayan bir model olarak düşünmek gerekir. Özellikle Mimarlar Odası'nın XVinci genel kurul çalışmaları sırasında ifade edilmişlerdir.

Bu hipotezlerin doğruluğunun kabul edilmesi, bunun getirdiği belirli bir müesseseler düzeninde de ısrar etmek demek olmaktadır.

M:1-Türkiye'nin şehir plancıları ihtiyacı yetişen mimarlar içinden şehir plânlamada da çalışmayı isteyenler tarafından karşılanabilir.

M:2- Şehir planlaması ile ilgili görevleri mimarlar yönetmelidir. (Lütfi Silahtar'ın İstanbul Belediyesi İmar Müdürü olmasına Mimarlar Odası'nın karşı koyması)

M:3- Şehirleşmenin örgütlenmesi ancak mimar ve mühendislerin patronluğunda yürütülmelidir. (İmar ve İskân Bakanlığında tutum.)

M:4- Bugünkü şehircilik sorunlarını çözmekte imar planı yapmak yeterlidir. İmar planlarının bugünkü yapıma biçimi (mimari bürolara eksiltme ile ihale ve yahut yarışma) en iyi yoldur.

Odalar Birliği'nin sorunu mevcut kalıplara uydurarak çözümlenmeye çalışması şehir planlama sorumluluğuna, bu işi yüklenmek için eğitilenlerin değil şehir planlamasına komşu olduğunu ileri süren bir disiplinin mensuplarının sahip çıkmasına sebep olmaktadır. Bu ise konuyu esas içeriği mimarXşehirci çatışmasından mektepliX alaylı çatışmasının dar, fakat sonuçları her zaman belirli kalıplarına itiyor. Bu çatışmada şehir plancılarının haksızlığını ileri sürmek peşinden şu kabulü getirmektedir.

K. I. Şehir planlama eğitiminin olması yalnız bir şeydir. Mimarlık eğitimi yeterlidir.

Şehir planlama konusunda yukarıdaki hipotezleri ve onların doğurduğu müessesvi paralellerinin doğruluğunu kabul eden görüş, şimdiye kadar Türkiye'de uygulandı. Bu görüşlerin ne kadar geçerli olduğunu bugünkü şehir planlama uygulamalarını değerlendirerek görmeğe çalışalım.

II) TÜRKİYE'DEKİ ŞEHİR PLANLAMASI UYGULAMALARI

Bugün Türkiye'de şehir plânlaması faaliyetlerinin kapsamının daraltılarak "imar planı" kavramına indirgenmesi yoluyla şehir plânlama faaliyetleri mimari hünelerinin sınırları içinde tutulmaya çalışılmaktadır. Böylece şehir planlama, içeriğindeki, şehirleşme politikası, şehre adaptasyon, şehrsel yatırımların programlanması, altyapı dağılımı, gecekondular ve konut organizasyonu, landscape vb. leri gibi bir çok içeriğini kaybetmiş durumdadır.

Bu tutum şehir planlamayı Aydın Germen'in tabiri ile şöyle bir anlayışa itmektedir. "İmar

Planı" kavramı şehircilik mesleğini "Mühendisliğe", meşgalesini ise mevzuat ve hukuka yöneltmiştir."9 Aydın Germen'in 1958 yılındaki bu teşhisi bugün için de doğruluğunu koruyor.

Şehir planlamanın sosyal içeriğinin boşaltılarak, İmar planı kapsamı içinde tutulması, şehir planlamanın fiziki çözümlerini, belli bir organizmanın veya öngörülen bir organizasyonun formunu aramaktan çıkarmakta, mühendislik gereklilerini yerine getirerek iskana açılacak sahalara tesbiti haline getirmektedir. Böyle bir fiziki plan anlayışı için şehrin organizasyonel bir bütün olmasının unutulması gerekir. Böyle bir anlayışın varlığının ispatını süregelen "mevzii plan" uygulamaları ortaya koymaktadır. Şehir parçalarının, bir bina gibi yapımcının isteğine göre gerçekleştirilebileceğini kabul eden bu, anlayış devam etmekte, (10) en açık örneklerinden birini şehir planından bağımsız olarak tasdik edilen Boğaz Köprüsü ve çevre yolları güzergah planında vermektedir.

Şehir planlamanın ekolojik muhtevasının boşaltılması bugünkü (düzenin) sistemin rasyoneli ile tutarlıdır. Şehrsel gelişme yönünün bir mühendislik sorunu haline getirilmesi, arsa spekülasyonunun istenilen yerlerde meydana getirilmesinde önemli araç olmaktadır.

Hukuka yönelik ise bu istenilen noktada meydana getirilen arsa spekülasyonunu koruyucu bir mekanizma yaratmak ihtiyacından doğmaktadır.

Çok enteresandır ki Türkiye'de imar kontrolleri ve talimatnameleri ile binaların içindeki ebalların santimetre hassasiyetinde kontrolleri yapılmakta iken, hukukî aletlerin şehirlerin imarını sağlamakta başarıyla kullanılmadığını görüyoruz. Arsa spekülasyonu, (ülke için 20 yılda 400 milyar TL. lik arsa spekülasyonundan bahsedilmektedir) artık değerini kamuya dönüşü vb. konularında hukukî mevzuatımız yetersiz kalıyor. Serbest piyasa mekanizmasında yüzen değerlerin belirli noktalara çekülmesi, (imar planı) ve hukukî mevzuat ile sağlanmış olmaktadır. Böylece şehir planlamanın sosyal ilimler muhtevasının boşaltılmasının bugünkü sosyal düzen bakımından önemli bir rasyoneli olduğunu gördük. Yapılan (imar plânları) mızdan hemen hemen hiç biri bugünkü halleriyle şehir ekolojisi bakımından sağlam bir analize dayanamaz.

Son 10 yıldır şehir planlamasına sosyal içeriğin katılması için yapılan çabaların sonucu imar plâni çalışmaları ile birlikte sosyal ve ekonomik verilerin toplanması bir âdet haline gelmiştir. Ama bu etüdlerin fizikî plâni etkilemesine önem verilmemekte, yerine getirilmesi gereken bir seremoni anlayışı içinde ele alınmaktadır.

Bir şehir planlama müsabakasının kolokyumunda (11) şehir plânlaması istenen işyerlerinin 350.000 kişilik bir nüfusu gerektirdiği, halbuki şehir nüfusu için yapılan projeksiyonların

25. YIL

230.000 kişi olduğu bu tutarsız verilerin dengersiz bir mesken ve işyeri dağılımına sebep olduğu belirtildiğinde, jürinin cevabı bunun design'i etkilemeyeceği olmuştur. Başka bir kolokyumda (12) misli fark etmesi olağan sayılmıştır.

Bu ifadeler yarışmalardan önce oldukça önemli kaynaklar ayrılarak yapılan araştırmaların bir süsten öteye gitmediğinin kanıtlarından sadece bir kağıdır.

Şehir planlama bir mimarlık ve mühendislik sorunu olarak ele alınmasına rağmen imar planları mühendislik teknolojisi bakımından da sağlam bir teste dayanamaz.

Halen şehrsel ulaştırma çalışmasına dayanan tek bir imar planımız yok. Şehir yollarımız planlanırken, şehir trafiğinin bütününe olan etkileri düşünülmediği gibi inşaa imkânları ve alternatif maliyetleri de düşünülüyor. İşte meşhur boğaz köprüsü kararının verilmesine esas teşkil eden çalışmalar (13) İstanbul şehrini yok var sayıyor.

Daha hassas çalışmalar isteyen trafik sorunlarını bir yana bıraksak bile tekliflerin topoğrafya ile ne kadar uydukları, farklı jeolojik verilere karşı plânlama stratejilerinin ne olacağı bilinmiyor.

Herbiri bir mühendislik sorunu olan bütün alt yapı planları imar plâni hazırlandıktan sonra ona veri olarak hazırlanıyor, hepsinin bir arada çok yönlü olarak planlanması gereği unutuluyor.

Hiç bir imar planımızda maliyet boyutu düşünülüyor. Programlama çalışması yapılmıyor. Bu eksiklerin varlığının birçok nedeni var ama bu eksikliklerin devam ettirilmek istenmesinde bugünkü "imar plâni" yapırma düzenini sürdürme isteğinin önemli etkileri var. İmar planı yapmak bugün mimarî büroların devamını sağlayan önemli bir gelir kaynağıdır. Bunun için imar planı anlayışı da, kendi içinde de mimarın hüneleri için de kalacak şekilde daraltılmıştır. Mimarî eğitimin ise, şehir planlaması bakımından ne kadar yeterli olduğunu Mimarlar Odası'nın 1960 bildirisinde gördük.

Şehir planlaması merkezden yapılan veya o şehrin dışından yapılan ve şehrin uyması gereken fiziki bir kalıp olarak düşünülüyor. Küçük belediyeler üzerinde merkezin vesayetini gerekli kılan birçok objektif nedenler olmakla beraber, bu sistemin "imar planı" yapmayı büyük merkezlerdeki mimarî büroların gelir kaynağı olmasını kuvvetlendirici etkisi olduğunu gözönünde tutmak gerekir.

Özellikle 100.000'den büyük şehirlerimizin imar planlarının yapılmasının yarışmaya çıkartılması da benzer şekilde merkezi özel büroları kuvvetlendirici bir etki yaratıyor. Hiç olmazsa büyük şehirlerimizde mahallinde çalışan planlama ekiplerinin hazırladığı uygulanmasını takip ettiği bir planlama sürecini zorlama imkânları varken yarışma düzeni bu fonksiyonların özel bürolarca merkezde (14)

görüldüğünü sağlıyor. Böylece yarışma düzeni şehir planlama fonksiyonlarının büyük şehirlerde konsantrasyonunu kışkırtıcı bir etki yaratıyor.

Bu şekilde yapılaşmış imar planı yapma biçimi ve ilişkiler sistemi ve iş bulma alışkanlıkları şehir planlama eğitiminde de etkilerini gösteriyor. İller Bankasına alışılan usulle imar planı yapacak şehir plancısı yetiştirmek amaç ediniliyor, veya bu tip plâncı yetiştirip, yetiştirmediğiyle bir eğitim müessesesinin değeri ölçülmeğe çalışılıyor. Böyle bir eğilim şehir planlama eğitiminden bu müesseseler düzeninin değiştirilmesi yönünde beklenen faydaları sınırlıyor.

Türkiye'de şehir planlama çalışmalarının oldukça eski tarihlerde (1924' ler) başlamasına rağmen halen şehir plânlarından (imar plâni) ne istendiğini bilmiyoruz. Bülent Gözen'in (15) sözleriyle "İller Bankası, bütün aleti kalemi ve boyası olan iki mimara bu işi ihale ediyor ve gelen renkli resimleri şehir planı zannediyoruz. Bu iki kişiyi 10 kişi 20 kişi yapıyoruz, aynı anlayışla, adına Büyük İstanbul Nâzım Plan Bürosu diyoruz ve bundan bir netice bekliyoruz." Şehir planlamayı böyle bir olgu olarak gören imar plancısı için gecekondü bölgesi imar planı üzerinde aynı renkte boyanacak bir lekeden veya fiziki karakteristiklerine göre ayrılmış birden fazla lekeden başka birşey değildir. Gecekondunun problemleri, bunun sosyal çözümlenmeleri ve sonuçlarına karşı imar plâncısı sağırdır. Gecekondü sorunu bir konut kalitesi veya ruhsat sorununun ötesinde, ekonomik kalkınma, sanayileşme, işgücü, şehrsel toprak mülkiyeti, işsizlik, bir grubun şehre kaynaşması şehirle bütünleşmesi sorunu ve mevcut düzenin devamından bir politik ihsan aletidir. Şehir planlamada gecekondü çözümlerinin bütün bu boyutlara sağır olması düşünülemez, (imar planı) kavramı bu sağırlaşmayı sağlamaktadır.

Şehir planlamanın gerekli boyutları kazanması şehir planlama faaliyetini yürütecek mimarların iyi niyetine veya kapasitesinin sınırlarına bırakılmamalıdır. Bunun devamlı olarak zorlanması bu kabuğun ve bu alışkanlıkların kırılması gerekir.

Bu kavgayı bugünkü düzenden yapısal olarak faydaları olan mimarlar'dan beklemek yerine şehir plâncısı formasyonunda olanlardan beklemek daha doğaldır.

Bu mücadelenin organize edilmesinde Odalar Birliği'nin kanunî imkânları içinde kurulacak şehir plancıları odası önemli bir araç olabilir.

III: SOSYAL DEĞİŞME VE İHTİSASLAŞMA İÇİNDE ŞEHİR PLANLAMA:

Soruna genel olarak şehircilik bilimi açısından bakmadan önce bu ihtisaslaşma eğiliminin sosyal değişme süreci içinde nerede durduğunu bilmek yararlı olacaktır.

Sosyal gelişme iş bölümü ve ihtisaslaşmanın artmasının fonksiyonudur.

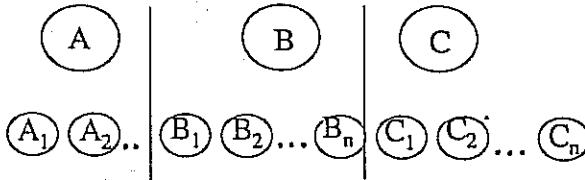
Bu bakımdan mimarlık okullarındaki şehircilik eğitiminin oldukça ileri, ciddi ve geniş olması gerekirdi. Maalesef durumun böyle olmadığını görüyoruz.

İhtisaslaşma sosyal gelişmenin hem sebep hem de sonucudur.

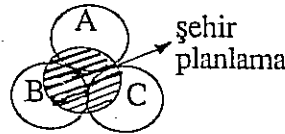
İş bölümü ve ihtisaslaşmanın artışı ile önemli koordinasyon ihtiyaçları da ortaya çıkmaktadır. Bu halde, düşey olarak ihtisaslara göre ayrılma yanısıra, bunları bağlayarak bütünleşmesini sağlayacak yeni yatay ihtisaslara doğması gerekmektedir. Çok yönlü veya "comprehensive" şehir planlaması bölge planlaması bu tip disiplinlerdir.

İşte yakın tarihe kadar mimari içinde sayılmış olan şehir planlama ihtisasının, mimariden ayrılmada bir yatay disiplin olması dolayısıyla kavramsal güçlükler çıkmaktadır. Bugün birçok bakımdan konunun yanlış olarak düşünülmesi, mimari içinde bulunan bir şeyin ayrılması olarak düşünülmesinden doğmaktadır. Halbuki şehir planlamasının çeşitli disiplinleri birleştiren bir karakteri vardır, mimariden aldığı parça kadar diğerlerinden de alarak bir yeni disiplin yaratmaktadır.

Mimarî Mühendislik bilimleri Sosyabilimler

A'nın bölünerek yeni A1 ve A2 disiplinleri yaratması düşey ihtisaslaşma bunları birleştirecek entegre edecek disiplinler (yatay ihtisaslaşma)

Bu iki tip yatay ve düşey ihtisaslaşmanın farkının gözönüne alınması kavramsal karışıklıkları çözümlenmeye yeterlidir. Örneğin, elektrik mühendislerinden elektronik mühendislerinin ayrılması ve bir ihtisas odası kurması bir düşey ihtisaslaşma iken, Mimarlar Odasından Şehir Plancıları Odası'nın ayrılması bir yatay ihtisaslaşma olarak düşünülebilir.

IV- ZAMAN İÇİNDE ŞEHİR PLANLAMA ANLAYIŞI NE YÖNDE GELİŞTİ?:

Şehir planlaması anlayışı çeşitli sosyal değişmelerin etkisi ve bilimin gelişmesine paralel olarak bir evrim geçirmiştir. Yukarıda verilen hipotezleri bu gelişme içinde takip etmek dünyadaki gelişmede bu görüş sahiplerinin kaç sene geride kaldıklarını göstermesi bakımından ilginç olacaktır.

Burada bir şehircilik tarihi vermekten çok yukarıdaki hipotezleri test etmeğe yeterli bir evrim sırası verilecektir.

Şehirselleşmelerin düzenlenmesine ait kaideler, ve kültürel formlar oldukça eski

olmasına rağmen, şehirciliğin bir disiplin olarak ortaya çıkışı, endüstri devriminden sonra 19'uncu yüzyıldan itibaren başlar. Gerek şehirlerin hızlı büyümesi, teknolojik değişme, sosyal yapının değişmesi, şehirselleşmelerde ortaya çıkan problemler, değerlerin değişmesi, şehirlerin düzenlenmesini gerektirdi.

Amerika'daki (1893) Şikago Fuarıyla başlayan "Güzel Şehir" hareketi şehir planlamasının bir disiplin haline gelişinin başlangıcı sayılabilir. Bu devirde, şehir planlamasında, estetik ve mimari kuşular önem kazanır. Şehir planlamasından anlaşılan her şehirde, abidevi binalar, güzel parklar ve herkesin görebildiği yerlerde bahçe ve caddeler açmaktır. Böyle bir güzel şehir yaklaşımının Şikago'nun problemlerini çözmediği görüldü. Şikagonun gölün kenarlarına yakın sahalardaki yüksek yoğunluklu sefalet mahallelerinin (slum) problemlerine güzel şehir hareketinin sınırlı yaklaşımı tabii çözüm bulamadı.

Birinci cihan harbine kadar süren bu devrede şehir planlamasının ilk müesseseseleşmelerini de görüyoruz. 1909 yılında ilk şehir planlaması dersi Harvard Üniversitesi programına konuldu. 1910 yılında İngiltere'de S. D. Adshead Liverpool Üniversitesinde şehir planlaması okulunda şehircilik eğitimi başlatıldı. İlk meslek kuruluşu (Mimarlar, Mühendisler ve Kadastroculardan meydana gelen) Town Planning Institute, 1914'te İngiltere'de kurulmuş oldu. Bu dönemin en belirgin özelliği şehir planlama görevlerini genellikle mimarların yüklenmesi olmuştur.

Ama bu devrin şehirciliğinden çağımızı etkileyen fikirler bir mimardan değil bir "daktilo" ve "daktilo mucidi" Ebenezer Howard'dan çıktı. 16 Ebenezer Howard'ın bahçe şehir (1898) kavramında yalnız bir fiziki düzen araması değil bir sosyal düzen, bir yaşama biçimi araması görüyoruz. Bu devirde de böylece şehirciliğin mimariden kurtulma çabalarının nüvesi görülmektedir.

Birinci Dünya Savaşından sonra 1929 ekonomik krizine kadar uzanan "pratik şehir" hedefine yönelen dönemi ikinci devre sayabiliriz. Bu dönemde şehir planlaması mühendislik ve alt yapı hizmetlerine (köprüler, limanlar, yollar inşasına yönelmiştir) ve hukuki tedbirlere, zoning ve arazi kullanma planlamalarına yönelmiştir. New York Belediyesiince ilk şumullü zoning nizamnamesinin kabulü 1916'dır.

Bu dönemde şehir planlaması, peyzaj mimarisi "landscape architecture" ve mimarlık okullarında okutulmakta, bağımsız meslek sahibi şehircilere rastlanmamaktadır.

Bu devredeki şehir planlama anlayışının bizdeki imar planı kavramına paralel olduğu görülmektedir.

Ekonomik krizin, estetik ve pratik tedbirlerin yetersizliğini açığa çıkarmasının etkisi ile sosyal ve ekonomik düşünceler önem kazandı. Bu estetik ve mühendislik konularının önemlerinin kalkması şeklinde değil, şehir

planlamanın yeni bir boyut kazanması şeklinde oldu.

1929 ile İkinci Dünya Savaşı arasında kalan bu dönemde şehir planlamasında sosyal problemlere verilen önem artmıştır. Bunun sonucu olarak şehir planlaması ile merkezi hükümetler ilgilenmeye başlamıştır. Şehir planlaması okutan bölümler ve fakülteler yaygınlaşmıştır.

İkinci Dünya Savaşı sonrası dönemde ise planlama faaliyetleri kapsamalarını genişletmiştir. Fiziki planların başarısı, ekonomik ve sosyal hedefler içinde ve ona uygunlukları ile ölçülmeye başlandı, dolayısıyla, fiziki, ekonomik ve sosyal planlamanın bütünleştiği "comprehensive" (çok yönlü) planlama kavramı ortaya çıktı. Çok yönlü planlama kavramı ile birlikte şehir planlama, disiplinler arası bir takım çalışması olmaya başlamış, bu takımında çeşitli mesleklerden kişiler yer almıştır.

Bu dönemde şehir planlaması eğitimi yapan kurumlar çoğalmış ve bunlardan birçoğu mimarlık fakültelerinden, farklı fakültelerde yer almış veya bağımsız hale gelmişlerdir.

Bir yandan şehir planlamanın kapsamına giren disiplinlerin sayıları artarken, diğer yandan kapsadığı alan büyümüştür. Şehir planlama kır ve şehir bütünlüğü dolayısıyla dar anlamdaki şehrsel sınırların dışına taşmış, fiziki planlamada bölge planı bu yöndeki bir gelişmenin sonucunda doğmuştur.

Bu gelişmeye paralel olarak, İkinci Dünya Savaşı'ndan sonra sosyal bilimlerin hızla kantitatif hale gelmesinin etkisiyle, şehir planlama yaklaşımları da kantitatif hale gelmeye başladı. İkinci Dünya Savaşı sırasında gelişen eylem araştırması metodları, mekansal problemlerde etkilerini 1956'larda kurulan bölge ilminde, son yıllarda gelişen kantitatif coğrafyada göstermiştir.

Ülkemizde de yukarıdaki gelişmelerin etkileri görülmüş, çeşitli müesseseler kurulmuştur. Şehir ve bölge planlama eğitimi yapan bir okul, planlama teşkilatları vb. Ama diğer taraftan bir grup, meslek organizasyonları içindeki gelişmeleri önceki bölümlerde saydığımız, şehir planlama evriminde, 1920'lerin gerisine düşen hipotezlerle önlemeğe çalışıyor. Değişme şehir planlamanın mimariden ayrı bir ihtisas haline gelmesi yönündedir, ülkemizde de bu yöndeki değişmeyi hızlandırıcı müesseseler kurulmuştur, o halde evrim yönünün aksine gösterilen çabalar ancak kısa süreler için egellemeler yaratır, biriken gelişme bu engelleri ortadan kaldıracaktır.

V- ŞEHİR PLANI TANIMLAMALARI:

Bu bölümde çeşitli tarihlere yapılmış formal şehir plânlaması tanımlarını vererek bunların evrimini ve müşterek noktalarını göstermeye çalışacağız.

Atina Charter'ının (1933) şehir plânlarını oturma, yer değiştirme, çalışma ve eğlence gibi dört ana fonksiyonu, bir araştırma sonucu incelendikten sonra ihtiyaçlara cevap verecek şekilde düzenlemek olarak, bir arazi kullanma

planı şeklindeki tanımı ile Candilis'in (17) deyişimiyle, analitik şehircilik adı altında bugün dahi izlediğimiz reçetesi olan bir şekilcilik yaratılıyordu.

Thomas Adams'ın 1935 (18) yılındaki tanımlaması ise şöyle idi: "Şehir ve Bölge plama ; şehirlerin sosyal ve ekonomik ihtiyaçları ile bir uygunluk içinde, şehirlerin düzenlenmesi ve büyümesinin yönlendirilmesini sağlayan bir ilim, sanat ve politika hareketidir."

James Ford'a göre (1936) (19) şehir planlama bir ilim olarak nedenleri (tarih, etiology) ve çevre ile insanın karşılıklı etkilerini inceler, bir tatbiki ilim olarak şartları, onların ortamını, ve eğilimlerini anlamada bu bulguların, ekonomik, sosyolojik, ve politik ilimler ile teknik dalların; istatistik, inşaat ve sağlık mühendisliği, mimarlık, peyzaj mimarisi ve diğer bilim dallarıyla sentezini yapar.

Bir sanat olarak şehrin designında düşündüğü değişiklikleri yapabilmek için, bu materyali kullanır, şehirlieri orgazine eder veya eğitir, hadiseleri yönlendirir, eğilimleri değiştirir.

A.I.P. (American Institute of Planners) (1946) gayesini bildiren cümlede, "Esas faaliyet sahası, şehrsel toplulukları, çevresi, bölgesi ve ülkesi ile birlikte gelişmesinin, arazi kullanmaları, arazi tasarrufları ve ilgili kaidelerle plânlanmasının seçmiştir. "diye ifade edilmiştir.

B. J. Collins (20) A.I.P.'nin başkanlık konuşmasında (1957) şehir plânlamayı "arazi kullanma ve yapının organizasyonunu sağlamak için şehrin ve kırın evrimini açıklama şeması" olarak tanımlıyor.

Eliel Saarinen (21) (1943) şehrin plânlaması ile yetinmeyip şehrin inşası kavramını da getiriyor. Bir topluluğun fiziki, sosyal kültürel, estetik bütün problemlerini inceleyerek onları uzun zaman içinde fiziki nizam haline getiren bir davranış tanımıyla, inşaa kavramını getiriyor.

"Yeni şehirler" (new towns) inşaa ve planlama bütünleşmesini böyle bir anlayışın örneği olarak kabul edebiliriz. Yalnız bu halde zaman süresi kısalmıştır.

Şehir planlama tanımlamalarını çoğaltmak kabil, son olarak iki Türk şehircisinin tariflerini verelim.

Gündüz Özdeş (22) (1962) 'e göre "şehircilik insanların refahı ve saadeti için çalışan bölge ve yurt plânlaması ile ilgili olarak fiziki, ekonomik, sosyal, teknik, tarihi, mâli, hukuki ve estetik şartlar arasında en uygun nizamı arayan bir faaliyettir."

Fehmi Yavuz'a (23) (1962) göre "Şehircilik, millî bir yerleşme ve kalkınma politikası çerçevesinde, muayyen ilmi metodlara göre yapıldığı araştırmalara dayanan plan, program ve projelerin hazırlanmasını ve bu maksatla

Bir kere şehircilik ve plancılığın mimarların inhisarında kalması muhakkak tehlikeler gösterir. Pek çok cephesi olan bu meselelerde birçok bilgi kolundan gelme plancıya ihtiyaç olacaktır.

girişilecek yapı faaliyetlerinin gerçekleşmesini kapsayan bir sanat ve çalışma alanıdır."

Yukarıda gördüğümüz şehir plânlaması tanımları yapıldıkları dönemdeki plânlama anlayışını aksettirmekte ve bir önceki bölümde gördüğümüz şehir planlamanın evrimine paralel bir değişme göstermektedir.

Bu tanımlamalar birbirlerinden şu bakımlardan farketmektedir.

1) Şehir plânlama çalışmasındaki ürünün ne olduğu (Sonuç olarak ne tip kararlar veriliyor)

2) Plânlanmanın ilgilendiği alanın büyüklüğü

3) Şehir plânlanmanın kapsadığı hünerlerin neler olduğu.

Bunların zaman içinde nasıl değiştiğini gördük, değişme eğilimi, şehir plânlama çalışmaları sonunda verilen kararların çeşitlerinin artması, çok yönlü olması, plânlanmanın ilgilendiği alanın büyümesi, şehir planlamanın kapsadığı hünerlerin artması (disiplinler arası) yönündedir. Değişme eğiliminin bu yönde olması şehir plânlanmanın yatay bir ihtisaslaşma olması ve entegrasyon fonksiyonu yüklenmesinden doğmaktadır. Böyle bir analiz şehir plânlanmanın gelecekteki kapsamının ne olacağı hakkında tahminler yapma imkânı verir.

Yukarıdaki tanımlamalar hangi elemene ağırlık verirse versin temelinde çözümlenmeye çalıştıkları bir çatışma görülmektedir. Bütün bu tanımlamalarda şehrin bir organizma olarak büyüdüğü ve kendi haline bırakıldığında meydana gelen şehirden daha iyi bir şehrin meydana getirilebileceği kabul edilmektedir. Diğer taraftan şehir plancısının müdahaleleriyle bu kendiliğinden gelişme eğilimlerinin tamamen kontrol edilemeyeceği ve ideale ulaşamayacağı bulunmaktadır.

Bu halde şehir plânlaması, IDEAL ÇEVRE X GERÇEKTE GELİŞEN ÇEVRE arasındaki çatışmada (24) bir denge bulmaya çalışmaktadır. Bu çatışma başka bir şekilde şehirciliğin operasyonel kavramları arasında DESIGN X PLÂNLANMA arasında ortaya çıkıyor.

Böyle bir çatışmanın kabulü için başka bir grup hipotezin de kabulünü temelinde bulundurmaktadır.

* Fiziki çevrenin düzenlenmesi kişinin saadeti, sağlığı ve sistemin daha etkili olarak çalışmasını sağlar.

* Sosyal sistemin yapısı ve işleme biçimi ve sosyo-ekonomik organizasyon fiziki mekanı şekillendirir.

Fiziki çevre		Sosyal sistem
Sosyal sistemi	X	Fiziki çevreyi etkiler
		şekillendirir

Böyle ikili karşıt ilişkileri bütün tanımların içeriğinde bulmak kabil. Bu karşıt ilişkilerin bir sentezinin yapılabileceği inancı şehir plânlanmanın varlığına imkân veriyor. Bu halde şehir plânlamayı bu anlamda bir sentez olarak düşünmek gerekir.

Bu temel çatışmanın diğer yüzlerden görünüşü

STATİK X DİNAMİK, SANAT X BİLİM yaklaşımlarının karşıtlığı şeklinde beliriyor.

Böylece kendi içinde tutarlı bir ikili tipleştirme ortaya çıkıyor.

IDEAL ÇEVRE	X	GERÇEKTE GELİŞEN ÇEVRE
DESIGN	X	PLÂNLANMA
Fiziki Çevre	x	Sosyal Sistem
Sosyal Sistemi	x	Fiziki Çevreyi
Etkiler	x	Şekillendirir
Statik	x	Dinamik
Sanat	x	Bilim

Bu iki tipi daha açıkça incelemeye çalışalım. Bir şehrin bir organizma olarak kendi başına büyümeye bırakılması halinde bir evrim geçirecek belirli bir forma kavuşacaktır. Bunun kaidelerinin neler olduğunun bulunması şehir planlamanın bilimsel yönünü teşkil edecektir.

Eğer kendiliğinden meydana gelen bu yapıdan memnun olursa idi, şehir planlaması yalnızca gelecekte şehrin nasıl gelişeceğini daha iyi tahmin etmeye yönelecekti.

Diğer taraftan eğer şehirleri teşkil eden ünitelerin ömürleri çok kısa veya şehirsiz üniteler masrafsız olarak bir anda kişilerin isteklerine göre değiştirilebilse idi, şehir planlama bir andaki design ve bunu toplumun değerleri ve yapısı içinde nasıl gerçekleştirebileceğine eğilecekti.

Böyle design ile plânlama arasında kopromiye gitme zorunluluğunda olan şehir planlama aşağıdaki nedenlerle, global ve makro olmak zorundadır.

* Şehir, bir kişi tarafından, toplum için design edilemeyecek kadar karmaşıktır. (Complex).

* Kişilerin yaşantılarına ait değerleri zaman içinde değişmektedir. (dalgalanma tipi)

* Toplumun ekonomik organizasyonu zaman içinde değişmektedir.

* Şehir planlaması 20 yıllık bir zaman süresi için yapıldığından geleceği tahmin etmek sürecinden kurtulamaz. (Eylem yarıçapına göre değil, ileriye görme yarı çapına göre planlama)

* Olgunun kompleksliği, 20 yıllık bir tahmin, ve değişiminin karşılanması için zorunlu olan esneklik, ancak makro ölçekteki bir designi manalı yapmaktadır.

* Şehir kendisi makro bir eleman olarak bu tip bir designa imkan verir. Mikro ölçekteki ünitelerin designında geleceğin tahminine dayanılması çok zorlaşır, böyle olunca şehir planlamadaki gibi bir kompromi söz konusu olmaz, yalnız design, sorununun çözümlenmesi için yeterli olur. İşte şehir planlaması ile mimari arasındaki design hünerlerinin farklılaştırılması zorunluluğu, belirsizlik dereceleri ve ölçekleri arasındaki farklılıklar dolayısıyla ortaya çıkar.

...karşıt ilişkilerin bir sentezinin yapılabileceği inancı şehir plânlanmanın varlığına imkân veriyor. Bu halde şehir plânlamayı bu anlamda bir sentez olarak düşünmek gerekir.

25. YIL

Designın iki hedefi olacaktır, birinci hedefi tesirliliği, ikinci hedefi faydayı (utility) maksimize etmektir. Fayda "utility" analizi için şehirselleştirme çalışmaları değerlerinin neler olduğunun analizi gerekmektedir. Bu analizin bir normative içeriği olacaktır. Tesirlilik analizi ise başka anlamda normative bir içeriğe sahiptir. Bu halde designın kuvvetli bir normative içeriği olmakta, bu ise öngörülse "predictive" yaklaşımla bir çalışma ortaya çıkarmaktadır.

NORMATIVE X PREDICTIVE

Bu iki ayrı yaklaşımın sentezini şehir planlaması olarak yorumlamanız halinde, karşımıza bunlardan hangisinin ne oranda ağırlık kazanacağı sorunu çıkmaktadır. Bu sorunun cevabı müessese yapısına ve planlama aletlerinin neler olduğuna bağlıdır. Planlama aletleri çoğaldıkça tesirlilikleri arttıkça normative yaklaşım önem kazanacak, planlama aletleri azaldıkça predictive yaklaşım önem kazanacaktır. Bu halde şehir planlamasında böyle bir sentez planlamanın hukuki boyutu ile birlikte ele alınmalıdır.

Şimdi böyle bir şehir planlaması tanımlamasına göre, şehir planlamasındaki gelişmenin yönünün ne olabileceğini görmeğe çalışalım.

Şehrin belirli bir zaman süresi sonu için planlanması hem normative hem predictive yaklaşımda devamlı olarak daha çok bilgiyi ve şehri daha iyi anlamayı gerekli kılmıştır. Ayrıca bunların karışımını etkileyen hukuki ve müessesel aletlerin geliştirilmesi gerekmektedir. Bu tip bir ihtiyaç daha çok bilim ve hünerin şehir planlamasına girmesine ve disiplinler arası bir özellik kazanmasına sebep olmuştur. Diğer taraftan daha iyi tahmin edebilme, daha çok kontrol edebilme istekleri, şehir planlamadan, bölge ve ülke seviyesine açılmayı gerektirmektedir. Kontrolün artırılma istekleri ise şehir planlamadan umulan ürünleri, fiziki veya mekan çözümleri olmanın dışına çıkararak, çeşitli sosyal kurumların kontrolüne eğilinmesine sebep oldu.

Şehir planlama evrimi içinde parçacı (fragmental) mimari yaklaşımdan kurtulup şehrin bütünüyle ilgilenince, şehir planlamanın makro arazi kullanmaya ağırlık vermesi kaçınılmaz hale gelmiştir. Bu şekilde mikro, statik (güzel şehir), gelecek nesillerin kendilerini düzenlemesini sınırlayan planlama anlayışı elenmiştir.

VI) ŞEHİR PLANLAMANIN ÇOK YÖNLÜ OLMASI VE ÇEŞİTLİ DİSİPLİNLERİN ROLÜ:

Önceki kısımda şehir planlamasının çok yönlü hale geldiğini gördük. Şimdi de birinci kısımda verilen hipotezlere uygun olarak şehir planlamada mimarlığa diğer, disiplinlere göre bir üstünlük tanımının gerekli olup olmadığını inceleyelim.

Gerek design gerek planlama için birçok disiplinlerden faydalanmanın zorunluluğunu gördük. Böylece planlama içinde çeşitli disiplinlerin varlığı planlamayı (n) boyutlu sokmuş ve sistem yaklaşımını gerekli kılmıştır. Sistem anlayışı ve kaçınılmaz (n) boyutun varlığının kabulü kavramsal olarak herhangi bir disipline öncelik tanımını ortadan kaldırır.

Bu önerimizi desteklemekte design, sentez ve planlama kavramlarının, birbirinden ayrı fakat tamamlayıcı şekilde kullanılması yararlı olacaktır. Üçlü terimler içinde senteze esas önem verilirken, planlama ve designa daha çok yardımcı roller düşmekte, veya en iyi şartlarda üçü de aynı önemde olma, bir anlamda üst üste düşme durumundadır. Toplumun iç ilişkilerinin varlığı bu üst üste gelişi engellemektedir. Bunların gerçekçi bir sanat anlayışı içinde nasıl özdeşleşebileceğini ileride inceleyeceğiz.

G. Shuster (1948) komitesi de raporunda, planlama faaliyetlerini sentez ve design diye ikiye ayırmakta, designı senteze yardımcı kabul etmektedir. Shuster raporu designdan yalnız fiziki çizimi kastetmekte buna karşılık sentez yaratıcı bir faaliyet olarak görülmektedir. (Böyle bir sentez diğer designlardan, esas konusunun büyüklüğüyle fark edecektir. Komite tarafından tanımlandığı şekilde de design içinde sentez bulundurulur) Mamafî komite, bu sentezi design'dan çok bir idari fonksiyon olarak düşünüyor, ve planlama ekibinin başının design'da hünerli olmasının gerekmediğini fakat iyi design'ı takdir edecek kapasitenin olması gerektiğini kabul ediyor.(25)

Böylece Shuster raporunun ikili şemasında sentezin bizim anlayışımıza yakın olarak tanımlandığını görüyoruz.

Hans Blumenfeld (26) ise design ve planlama arasındaki ayrımı ve ilişkileri şöyle veriyor.

"Designda planlama gibi, bir hedefi veya hedefler cümlesini başarmak için gerekli aletlerin kombinasyonunun fikri olarak önceden kavranmasıdır. Burada hedef, fiziki çevrenin düzenlenmesi, design şehir veya kırsal formunun yaratılması olarak tanımlanmaktadır. Bu çevresel formun muhavesası ise yalnızca bu çevrede yaşayan toplumdaki kişinin hayatı olur."

Gerçekte kişi çevresini yalnızca veya esas olarak design ile değiştirmez. Bir yaylada veya ovada aşırı otlatma yapan çoban, veya bir yamaçta aşırı ekim yapan çiftçi toz bulutlarını design etmez. Otomobil yapan, satan ve kullanan, trafik sıkışıklıklarını ve havanın kirlenmesini design etmez, bunlar kendiliğinden meydana gelir. Plancının görevi insanların eylemlerinin sonuçlarının neler olabileceğini görebilme, bu eylemlerin insanların gayelerini gerçekleştirmede birbirini destekleyen değil fakat yardım eden şekilde gelişmesini sağlayan yönlendirmeleri yapmaktır.

Patric Geddes "beraber-görme" anlamında synopsis terimini kullanmıştır. Toplum yaşayışını tayin eden bütün faktörlerin karşılıklı etkilerini bir arada görerek belirtmeyi

Mimarlık, coğrafya veya sosyoloji hukuk veya iktisat veya mühendislik kollarından gelen, şehircilik ve plancılık ihtisası yapmış eleman ekipleri bu sorunlarda yardımcı olacaktır.

Şehrin esası geometrik olarak binaların düzenlendiği soyut mekan değildir, karşılıklı eylemde bulunma ile karakterize edilir.

kastetmiştir. Fakat Geddes'in terimi içine sentez ve design'ı bir arada görmeyi de sokmak kabil olur, içeriği yukarıda verilen planlamadan geniştir.

Böylece tanımladığımız sentez, planlama ve design hünerlerinin, mimarlık hünerlerine göre nerede durduğunu görelim.

Planlama yukarıdaki tanımı gereği sosyal ilim muhtevası çok olan bilimsel bir yaklaşımdır. Alışlagelen mimarlık eğitimi ve hünerlerinin dışındadır.

Sentez hünerinin de mimarlık hünerleri dışında olduğunu gördük. Sentez sorumluluğu belirli disiplinlerdeki kişilerin kendi hünerlerini geliştirmesine bırakılmaz. Genel plancı tipini ve bunun eğitilmesi gereğine bu açıdan da bakmak gerekir.

Bu halde mimari hünerlerin öncelik kazanması iddiası yalnız design üstünde kalıyor. Bu iddia ise şehir planlamasında design en önemli unsurdur ve mimarlık hünerleri içindedir kabulünün yapılmasına bağlı kalıyor. Designın şehir planlamasında en önemli unsur olmadığını görmüştük, dolayısıyla bu iddia geçerliliğini otomatik olarak kaybediyor ise de bu konuda mimarlık hünerlerinin rolünü gerçek yerine oturtmak için şehir planlamasındaki designın özelliklerini inceleyelim.

VI) ŞEHİR PLANLAMADAKİ DESIGN İLE MİMARLIKTAKİ DESIGN ARASINDAKİ FARKLAR:

"Güzel şehir" döneminde mimarlar ve peyzaj mimarları şehirlerin parçalarını birbirleriyle pek ilgileri olmayan şekilde design ettiler. Bu parçalar devamlı olarak küçüldü ve mimarın teker teker binaların designına indirgendi. (27) Bu tip yaklaşımlar devam etmekle beraber şehir designında yeni tutumlar görüyoruz.

"Team 10" da yeni-brutalistlerin iddiası bir kişinin ne kadar zengin olursa olsun bireysel kavramlarının bir şehrin yaratamayacağıdır. Smithson "kim bir kişi veya bir takım derinliğinde bir şehir varlığını düşünebilir" 28 diyor.

Bir nesil tarafından bir şehrin genel yapısına, bina ve mühendislik hizmetleri olarak yapılan katkı görelili olarak çok küçüktür, ve geliştirilecek saha ne kadar büyük olursa olsun yalnız başına düşünülemez, onun hem plastik hem de sosyal tesirliliği, mevcut ve yapılmakta olan diğerleriyle olan karşılıklı etkileri ile ölçülebilir.

Binalar, girişirlik ve servis sistemlerini kendilerini bağlayan, diğer binalarla karşılıklı olarak birbirlerini etkileme kapasitesine sahip olan parçalar olarak düşünülmalıdır.

"Team 10" 29ce. yapılan teklif nazım plan ve ön planlamanın yeni komüniteyi yaratmadığı için kaldırılmasıdır.

"Perspekta" grubunun Giurgola (30) ise şehir designının bir binanın designından farklılığını şehir designının, şehrsel ürünü doğuracak fiziki yapıyı design etmesi gereği dolayısıyla olduğunu söylüyor. Bu tip design

geçmişte, şehrin önemli kısımlarında, meydan, Liman, akropol ve benzeri alanların inşaa edilerek iş yerleri ve çalışma alanlarının yönlendirilmesi şeklinde olmuştur.

Şehrin bütün olarak imajını tasarlamak imkansızdır, içindeki görsel tecrübe insan ölçeğindedir, çok karmaşık hisleri aksettirir. Eğer biz şehirle olan ilişkimizi havadan gördüğümüz şekilde veya bir resim gibi görsel bir çok tecrübe serisine göre limitlersek, binalar organize edilmiş bir şemayı dolduran soyutlamalar olur. Şehrin esası geometrik olarak binaların düzenlendiği soyut mekan değildir, karşılıklı eylemde bulunma ile karakterize edilir. Otomobilin varlığı ile şehir çok daha büyük bir yapı disiplini gerektirir, hareket bir şehrin çerçevesi olabilirse de esası değildir.

Edmund Bacon (31) da benzer düşünceleri getiriyor. Şehir planının gücünün, otoritesinde değil fakat şehrin büyümesini ve mimarı form ve ifadeyi etkileme gücü olan elemanlarda olduğunu söylüyor ve bu elemanları teşhise çalışıyor.

Bu design anlayışı, aynı andaki hareket sistemlerinin şehir yapısı ve designında organize edici kuvvet olduğu kavramını ortaya çıkarır. Designcının şehir formundaki etkisini büyültür.

Bu anlayışlar şehir designını topyekün olarak algılanabilen bir nesnenin designı ve inşaa edilmesi olmaktan çıkarıyor. Bir çeşit ekonomik planlamadaki Keynesci yaklaşıma dönüştürüyor. Şehir planlamasını şehir formunu etkileyecek kritik elemanları teşhis etmeye ve bunları mekan içinde sıralamaya indiriyor. Böyle bir yaklaşımın kontrolların çok zayıf olduğu bir müessesesevi düzenin sonucu olduğunu hatırd tutarak, bu tip bir design'ın bina ölçeğindeki mimarı design hünerleriyle özdeşleşebileceğini ileri sürmek çok zor olacaktır.

Şehir designı ile mimari design arasındaki fark başlıca şu üç nedenle ortaya çıkıyor.

- * Algılama biçimindeki farklılıklar
- * Ölçekteki farklılıklar
- * Gerçekleştirmekte designcının kontrolündeki farklılıklar.

Şehir planlamada küçük parçaların planlamasına inildikçe, planlama, inşaat bütünleşmesi sağlandıkça bu farklar azalmakta, şehir designı hünerleri ile, mimari design hünerleri özdeşleşmekte, bu farklar artıkça ayrılmaktadır.

Kevin Lynch'e (32) göre şehrin algılanması şöyle olmaktadır. Mimari bir parça gibi şehirde, mekanda fakat vasi bir ölçekte ve uzun zaman süresi içinde algılanır. Dolayısıyla şehir designı temporal bir sanattır. Müzik ve diğer temporal sanatlarda olduğu gibi, fakat algılama nadiren kontrollu ve sınırlı sıraları kullanır. Çeşitli fırsatlarda ve çeşitli insanlar için bu algılama sırası tersine döner, kesilir, terkedilir, birinden diğerine atlar, çok değişik ışık ve hava şartlarında algılanır.

Şehirde her an bir gözün görebileceğinden bir kulağın işitebileceğinden çok şey vardır, de-

25. YIL

Şehirde her an bir gözün görebileceğinden bir kulağın işitebileceğinden çok şey vardır, devamlı olarak keşfedilmeyi bekler. Biz şehirde yalnız seyreden kişi değil, aynı zamanda diğer katılanlarla sahnede ve onun bir parçasıyızdır.

vamlı olarak keşfedilmeyi bekler.

Hiç birşey tek başına yaşanmaz. Fakat çevresiyle ona götüren hadiselerin sırasıyla, geçmişteki tecrübelerin anısıyla yaşanır tecrübe edinilir.

Şehirde hareketli elemanlar ve özel olarak insanlar ve onların faaliyetleri, duran fiziki kısımlar kadar önemlidir. Biz şehirde yalnız seyreden kişi değil, aynı zamanda diğer katılanlarla sahnede ve onun bir parçasıyızdır.

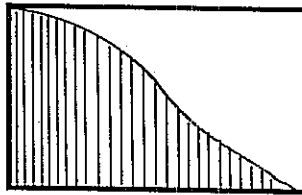
Genellikle, bizim şehir algılamamız devamlı değil daha çok kısmi, parçalı ve diğer ilgililerle karışmıştır.

Doxiadis'de Ekistiks'te (33) mikro ve makro ölçek ayırımına karşı hassastır. Doxiadis sınıflamasında mikro ölçeği inşaa edilmiş mekanlar arasında odadan mahalleye kadar, makro ölçeği ise şehirden, megalopolise kadar olarak tanımlıyor. Bu ayırımı algılamaya ve dolayısıyla design özelliklerine göre de yapmak kabildir. Söz konusu mekanın tümünün içinden bir noktadan algılanmasına dayanan bir ayırım yapılabilir ise de bu yeterli olmayacaktır, bunu tek tek elemanlarının algılanması ile tümü ifade edilemiyor ise diye tamamlamak gerekecektir.

Kültürel, politik ve teknolojik unsurların designi etkilemesi bakımından micro ve makro ölçek şöyle fark ediyor.

Kültürel ve estetik yönler mikro ölçeklerdeki designlarda önemli iken, ölçek büyüdükçe önemini kaybeder. Politik unsurlar ise tersine, mikro ölçekte önemsiz iken ölçekler büyüdükçe önemi artar tayin edici hale gelir.

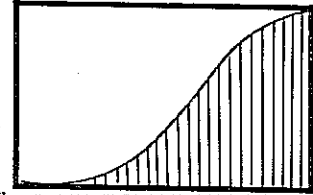
Kültürel

Mikro

Makro

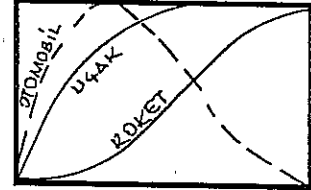
Politik

Mikro

Makro

Teknik

Mikro

Makro

Kanyak: C. Doxiadis

Teknik unsurların etkileri, söz konusu olan elemana göre ölçekler arasında farklılıklar gösterir, örneğin otomobil daha küçük mekanların designını etkilerken, uçak bu ölçekte etkisiz fakat daha büyük ölçeklerde etkili olur.

Ölçeğin büyümesiyle estetik unsurların designda önemini kaybettiğini gördük, mimarının bir sanat olduğu gerekçesiyle şehir plânlamasını da yapabileceğini savunan görüşler ölçek farklılıklarının düşünülmesinde kandırıcılığı kaybetmektedir.

Şehir designı ile mimari designın farklarını bir tiplendirme ile açıklayalım.

Görülmektedir ki şehrsel design hüneleri ile mimari design hüneleri arasında önemli yapısal farklılıklar vardır. Bunları düşünmeden, şehir designına uygulamaya çalışan mimarlık hünelerinin şehir planlama ya zarar vermesi beklenebilir. Bu halde ölçekler ve algılama şekillerinin değişikliklerinin design'da farklı ihtisaslaşmalar gerektirdiğinin kabulü gerekir. Industrial design, bina designı şehir designı böyle farklı ihtisas sahaslarını gösterir. Bunlar arasında bina designı mimarın hünelerine uygun olan ihtisas sahasıdır.

MİMARİ DESIGN

- Mikro
- Bitiren bir çözüm
- Kişinin seçmelerine yönelmiş (bir kişi derinliğinde)
- Bir noktadan statik olarak algılanabilme
- Statik elemanı algılama
- Bütünü algılama
- Bir anda algılama
- Designcının gerçekleştirme de kontrolü yüksek
- Tek ölçek (insan ölçeği)
- Politik boyut önemli değil
- Kültürel ve estetik kaygılar önemli
- Objeye yönelimli

ŞEHİR DESIGNI

- Makro
- Başlatan bir çözüm (doğurgan)
- Şehirdeki kişilerin hepsinin seçmelerine yönelmiş (Bir kişi veya takım derinliğinde değil)
- Hareket halinde algılama
- Hareketli elemanları algılama
- Parçalı algılama
- Zaman içinde algılama
- Gerçekleşmesi üzerinde designcının kontrolü az
- Birden fazla ölçek bir arada (insan, otomobil)
- Politik boyut tayin edici
- Kültürel ve estetik kaygılar daha az önemli
- Süreç, strateji, inşaa dinamiği yönelimli

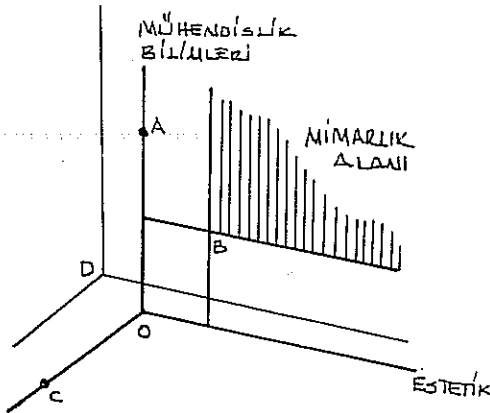
VII. ŞEHİR PLÂNLAMA EĞİTİMİ: HANGİ DİSİPLİNLER ÜZERİNE YAPILABİLİR

Shuster (1948) komitesi raporunda bu konuda açıkça vaziyet almış şehircilik eğitiminde mimari "back ground"u olanlara bir üstünlük tanımamıştır.

Şehir planlamanın ancak "düz-mimari" veya mühendislik üzerine öğrenildiğinde manalı olabileceği iddialarının şehirciliği mimarlık ve mühendislik üzerine sürülen bir krema olarak görmesinin ötesinde, şehircilik eğitimine aritmetik toplama tipli bir kavram ve zaman içinde değişmez bir sıra getirmektedir.

Gerçekte şehir plânlaması gibi (n) boyutlu bir hüner kompozisyonuna ulaşmanın bir tek izi değil birçok izi vardır.

Problemi basitleştirmek için üç boyutlu bir mekan alalım, bu mekanın bir eksenini mühendislik hünerlerini, bir eksenini estetik hünerleri, bir eksenini de sosyal ilimleri temsil etsin. Mühendis olan kimsenin hünerleri mühendislik eksenindeki bir A noktasını aşmıştır. Bir kimsenin hünerleri, Mühendislik ve Estetik hünerler düzlemlerinde hem de ordinat değerleri bir B noktasının üzerine çıktığında onu mimar olarak adlandırıyoruz. Bu halde Mimar, hünerleri bu alan için olan kişi demektir.

Sosyal ilimci ise hünerleri sosyal ilimler ekseninde C noktasını aşan kişidir.

Şehir plâncısı ile hünerleri üç boyutlu mekanda, her ekseninde en az D noktasının değerlerine eşit olan kişidir. O halde şehir plâncısı D noktasından üç eksenine de paralel çizilen yeni eksenler takımını tamamladığı mekanda pozitif değerlere sahip olan kişidir.

Böyle geometrik bir takdime göre şehir plânlama eğitimi ele aldığı kişiyi bu mekana taşıyacaktır. Bunun için mimarlık düzleminde başlanabildiği gibi C, A noktalarından veya sıfır noktasından da başlanabilir.

SONUÇ:

Şehir plânlaması önceleri mimariden ayrılan bir ihtisas dalı olarak belirmesine rağmen, ihtisaslaşma şeklinin yatay bir ihtisaslaşma olması, şehrin boyutlarının artması ve şehir

içindeki hareketlilikteki, dolayısıyla algılama biçimindeki değişmeler şehir planlamanın mimarlıktan çok ayrı bir ihtisas olarak belirmesini gerektirmiştir.

Şehir plânlamasında yatay ihtisaslaşmanın gerektirdiği, disiplinler arası yaklaşım ihtiyacı ayrı bir şehir plânlama eğitim şeklini ortaya çıkarmıştır.

KAYNAKLAR:

- (1) XV ve XVI cı T.M.M.O.B. Genel Kurul toplantısının tutanakları. Ankara 1968, 1969.
- (2) Fehmi Yavuz. (çeviren): Şehircide Aranan Vasıflar. Hakkında İlgili Kralliyet Komisyonu Raporu. Siyasal Bilgiler Fakültesi Yayınları, Ankara 1960.
- (3) Türk Mimarlar Odası Bildiri 1960 Yurdumuzda İmar çabaları: Ankara 1960
- (4) Bildiri 1960: Sayfa 7
- (5) Bildiri 1960: Sayfa 31
- (6) Bildiri 1960: Sayfa 33
- (7) Tuğrul Akçura, Nejat Ersin, Orhan Özgüner, Esat Turak, Ergun Unaran: "Şehir plâncıları odası kurulması ile ilgili Mimarlar Odası Görüşü Tasarısı" Mimarlar Odası Araştırma-Geliştirme-Dökümantasyon Merkezi, Kod. 401, 1967. ANKARA
- (8) Muhiittin Gürelli, Ahmet Menderes, Baran İdil, Cemil Gerçek "Şehir plâncıları Mimar ve Mühendisleri Odası Kurulması ile ilgili Komisyon Raporu" Mart 1969 Mimarlar Odası. ANKARA
- (9) Aydın Germen: "Şehirciler ve Plânlar "Üçüncü İskân ve Şehircilik Haftası Konferansları. S.B.F. Ankara 1959
- (10) Demirtaş Ceyhan: Yağma Edilen Türkiye Habera Kitapevi Yayınları İstanbul 1968.
- (11) Sivas Şehir plânlaması yarışmasında I. Tekell'in sorularına verilen cevaplar.
- (12) Adana şehri İmar plâni yarışması ile ilgili olarak Esat Turak'ın sorularına Jürice verilen cevaplar.
- (13) De Luew Cather and Co: A Bosphorus Straight Bridge and Connecting Highway System Mayıs. 1956.
- (14) Tamer Gök: "Türkiye'de Şehir İmar planları yarışmaları" PAU konferansları. İlkbahar. 1969.
- (15) Bülent Gözen: 1. Millî Fiziki Plân semineri Sayfa. 337.
- (16) Ebenezer Howard: Garden cities of To-morrow editör. F.J. Osborn. M.I.T. Press 1965.
- (17) George Candilis: "Şehirsel Değişim" Mimarlık 1966 sayı 11.
- (18) Thomas Adams: Outline of Town and City Planning Russet Sage Foundation, New York 1935 s. 21.
- (19) James Forol: Slum and Housing Harvard University press. 1936. S. 490.
- (20) Lewis Keeble: Principles an Practice of Town and Country Planning. The Estates Gazette Limited, London 1964.
- (21) Eltel Saarinen: "The city. Its Growth. Its Decay, Its Future: Reinhold Publishing Corp New York 1943.
- (22) Gündüz Özdeş: Şehirciliğe Giriş ve Toplum Mikyası İstanbul Teknik Üniversitesi 1962.
- (23) Fehmi Yavuz: Şehircilik Siyasal Bilgiler Fakültesi, Ankara 1962.
- (24) H. Blumenfeld: The Modern Metropolis The M.I.T. Press. 1967.
- (25) G. Shuster: Komiter raporu Lewis Keeble Principles and Practice of Town and Country Planning den naklen.
- (26) H. Blumenfeld: "The Role of Design" Journal of the American Institute of Planners Eylül. 1967.
- (27) Morton Hoppenfeld: "The Role of Design in City Planning with Reference to Center-City Philadelphia" Journal of the American Institute of Planners, Mayıs 1960.
- (28) Team 10 Primer: Team 10 nin üyeleri, J.B. Bakema ve Aldovan Eyok (Hollanda), G. Candilis ve S. Woods (Fransa), A.P. Smithson ve John Voelker (İngiltere), J. Soltan (Polonya), Gier Grung (Norveç), Ralph Erskine (İsvetç), J. Coderch (İspanya)
- (29) Denise Scott Brown: "Team 10, Perspectia 10, and the Present State of Architectural Theory." Journal of the American Institute of Planners Ocak 1967.
- (30) D.S. Brown: İbid.
- (31) Edmund Bacon: The Design of Cities The Viking Press, New York 1967.
- (32) Kevin Lynch: The Image of The City, The M.I. T. Press 1960.
- (33) Constantinos. A. Doxiadis: "Ekistics and Regional Science" Regional Science Association Papers. Cilt X. 1963

şehrin boyutlarının artması ve şehir içindeki hareketlilikteki, dolayısıyla algılama biçimindeki değişmeler şehir planlamanın mimarlıktan çok ayrı bir ihtisas olarak belirmesini gerektirmiştir.